

Yhdessä toimimisen etiikka ja oikeudenmukaisuus

JOHDANTO

Tämä kirjoitus yhdistää kaksi kotimaisessa etiikassa ajankohtaista aihetta. Ensimmäinen niistä on Jaana Hallamaan hiljattain ilmestynyt kirja ja teoria yhdessä toimimisesta¹ ja toinen tutkimusryhmässäni kehitetty kartta oikeudenmukaisuuden teorioista.² Esitän ensin parhaani mukaan Hallamaan teorian pääpiirteet, selitän sitten oikeudenmukaisuusmallimme ja tarkastelen lopuksi, mihin Hallamaan teoria todennäköisimmin kuuluu kartalla ja mitä se tarkoittaa. Johtopäätökseni on, että Hallamaa kalastelee poliittisen moraalien suhteen jokseenkin samoilla vesillä kuin Martha Nussbaum ja Vihreä liitto, mutta tämä on totta vain, jos kirjoituksessa tekemäni monet oletukset ja tulkinnat pitävät paikkansa.

YHDESSÄ TOIMIMISEN ETIIKKA

Teorian perusrakenne

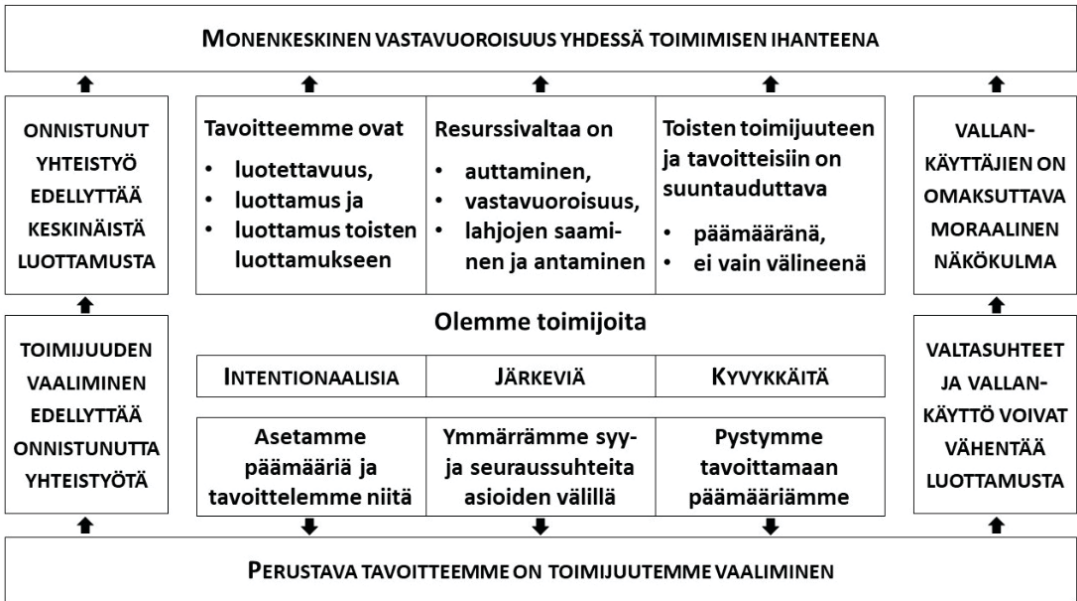
Hallamaan teorian lähtökohta on se, että olemme toimijoita ja että toimijuuteemme liittyy kolme perusolottuvuutta: intentionaalisuus, järkevyys ja

kyvykkyys. Intentionaalisuus tarkoittaa sitä, että asetamme päämääriä ja tavoittelemme niitä. Järkevyys tarkoittaa sitä, että ymmärrämme syy- ja seuraussuhteita asioiden välillä. Kyvykkyys tarkoittaa sitä, että pystymme, vaihtelevasti ja enemmän tai vähemmän, myös tavoittamaan asettamiamme päämääriä.

Kunärkevinä toimijoina mietimme asioiden tärkeysjärjestystä, huomaamme, että perustavien tavoitteemme on toimijuutemme vaaliminen. Ellemme säilytä intentionaalisuuttamme, järkevyyttämme ja kyvykkyyttämme, lakkaamme olemasta toimijoita. Ja koska olemme ensisijaisesti toimijoita, toimijuuden menettäminen tarkoittaisi sitä, että lakkaamme olemasta olemassa. Kysymys on siis, käsitteellisesti ajatellen, itsesäilytyksestä.

1 Hallamaa 2017. Olen rajoittanut viittaukset kirjaan artikkelini loppupuolelle, jossa voi esiintyä kiistanalaisuuksia. Teorian yleisesitys näytti saaneen pääpiirteissään Hallamaan hyväksynnän.

2 Häyry 2018a; Häyry 2018b.

Kuvio 1. Hallamaan teorian perusrakenne

Toimijuutemme vaaliminen puolestaan edellyttää onnistunutta yhteistyötä muiden toimijoiden kanssa. Olemme monen asian suhteen riippuvaisia toisista, emmekä vain itse ponnistelemalla pysty aina edistämään tavoitteitamme. Keskinäinen liittoutuminen päämäärien saavuttamiseksi on järkevämpää ja tuottoisampaa kuin se, että yrittäisimme selvittää asioista yksin.

Onnistunut yhteistyö edellyttää keskinäistä luottamusta, jota meidän on kultivoitava kaikilla tasoilla. Meidän on kouluttava itsemme olemaan luotettavia, meidän on harjoitettava luottamista toisiin ja meidän on opittava luottamaan muiden luottamukseen. Viimeksi mainittu relaatio on logiikaltaan hiukan monimutkainen mutta käytännön ajatuksena helpompi. Minä luotan siihen, että sinä luotat minuun, ja sinä luotat siihen, että minä luotan sinuun.

Luottamus ei kuitenkaan missään muodossa ole itsestäänselvyys ihmisten välisissä reaali maailman suhteissa.³ Hallamaa toteaa, että varsinkin valtasuh-

teet ja vallankäyttö voivat vähentää luottamusta ja murentaa sen perustaa. Teoreettisesti tätä voitaisiin ehkäistä valvomalla vallankäyttäjiä, mikäli sellainen järjestely saataisiin onnistumaan. Hallamaa etenee kuitenkin toista kautta ja vaatii, että vallankäyttäjien on omaksuttava moraalinen näkökulma. Tämä tarkoittaa sitä, että toisten toimijuuteen ja tavoitteisiin on suhtauduttava ja suuntauduttava päämäärinä sinänsä, ei pelkkinä välineinä omien tavoitteiden saavuttamiseen.

Kiinnostava käänne teoriaan tulee siitä, että Hallamaa keskittyy seuraavissa pohdinnoissaan resurssivaltaan. Kun vallasta puhutaan politiikan teorioissa, pääpaino on yleensä jonkinlaisen institutionaalisen pakkovallan tarkastelussa. Mietitään sitä, millä perusteilla valtio voi pakottaa ihmisiä rangaistuksen uhalla tai mikä oikeuttaa ylikansallisten korporatioiden pakottavat suhteet työläisiin ja kuluttajiin.⁴ Hallamaa kohdistaa näiden sijasta huomionsa resurssivaltaan, jonka hän määrittelee

auttamiseksi, vastavuoroisuudeksi sekä lahjojen saamiseksi ja antamiseksi. Tämä tekee hämmäntävällä mutta järkeenkäyväällä tavalla kaikista toimijoista vallankäyttäjiä. Jopa lahjan saaja voi reagoida sen saamiseen eri tavoin ja näin reaktiollaan käyttä valtaa sen antajaan.

Kaiken kaikkiaan Hallamaan yhdessä toimimisen ihanteeksi muodostuu monenkeskinen vastavuoroisuus. Elämme yhdessä muiden toimijoiden kanssa suhteiden verkostossa ja olemme heihin yhteydessä vallankäyttäjinä, vallankäytön kohteina ja vertaisina.⁵ Antamiemme lahjojen tai tekemiemme palvelusten ei tarvitse palata meille, kunhan voimme luottaa siihen, että ne ”kiertävät järjestelmässä”, jossa kaikki kynnelle kykenevät auttavat toisiaan. Teorian perusrakenne on esitetty kuviossa 1.

Tarkentavia huomioita

Teorian luonnetta voidaan valottaa lisää vastaamalla joihinkin keskeisiin kysymyksiin, joita siihen epäilevästi suhtautuvat todennäköisesti esittäisivät. Nämä koskevat käsitteen ”me” määritelmää, luottamuksen ulottamista epäluotettavina pidettyihin, mesenteen omaksumista ja yhteistyön tarpeellisuutta kaikkien kanssa.

Mitä Hallamaa tarkoittaa ”meillä” sanoessaan, että (me) olemme toimijoita?⁶ Kuka tahansa voi nykyään ajatella, että toimijoiden piiriin kuuluvat kaikki aikuiset, täysivaltaiset, suhteellisen rationaaliset yksilöt, jotka pystyvät tekemään päätöksiä ja toimimaan niiden mukaisesti.⁷ Mutta kuinka pitkälle toimijuuden alaa voi ja pitäisi laajentaa eri suuntiin tästä ytimeistä? Kelpaavatko mukaan ajattelematonnuoret, irrationaaliset lapset tai melko ajattelukyvyttömät vastasyntyneet?⁸ Miten pitäisi suhtautua älyllisesti kehitysvammaisiin, joiden päätöksentekotaito voi vaihdella tyydyttävästä huonoon ja olemattomaan?⁹ Entä ajattelu- ja toimintakyvyltään heikentyneet aikuiset tai vanhukset? Löytyykö mallista sijaa ei-inhimillisille eläimille, joiden rationaalisuus voi joillain mittareilla jopa ylittää monien ihmisten vastaavan?¹⁰ Kuinka malliin sopivat keskimääräistä nykyihmistä tehokkaammat ajattelijat ja toimijat kuten erityisen älykkäät tai (tulevaisuudessa ehkä) lääketieteellisesti ja teknologisesti ”parannelut” ihmiset?¹¹

Hallamaan vastaus on yksinkertainen. Kaikki mainitut ryhmät otetaan mukaan, joskin eläinten osalta mukaanotto tapahtuu ”vähän eri tavalla”.¹² Tällä kannalla on vaikutuksensa siihen, miten teorian esittämää toimijuutta on tulkittava. Esimerkiksi vastasyntyneet ihmislapset eivät ole missään kovin aktiivisessa mielessä intentionaalisia, järveviä tai kyvykkäitä. Heidät voidaan kuitenkin lukea mukaan, kun määrittely tehdään resurssivallan käsitteen kautta. Kuka tahansa lahjojen antaja tai saaja inhimillisten suhteidemme verkostossa on relevantissa – vaikka ei siis ehkä alkuperäisessä aktiivisemmassa – mielessä toimija.

Sama käsitys lahjoista vastaa toiseenkin epäilykseen. Teoria edellyttää, että meidän pitäisi luottaa muiden muassa poliittisiin vallanpitäjiin, vaikka monen mielestä he eivät ole lainkaan sen arvoisia. Ehkä luottamus pitäisi tällaisissa tilanteissa nähdä

3 Ks. myös Saarinen 2017.

4 Ks. esim. Häyry & Takala 2018.

5 Tämä viimeksi mainittu on oikeastaan kysymys. En ole aivan varma siitä, missä mielessä Hallamaan teoriassa on muita kuin vallankäyttäjiä ja vallankäytön kohteita – resurssivallalta on niin laaja käsite, että kaikki kanssakäymisemme voi langeta sen piiriin. Huomioni on puhtaasti käsitteellinen – teorian oikeutukseen tai eleganssiin se ei vaikuta.

6 Ks. myös Hallamaa 1994.

7 Tähänkin tosin löytyy rasistisia, seksistisiä ynnä muita poikkeuksia. En lähde tässä kohdassa tarkastelemaan näitä syvyyksiä, koska olen varovaisesti kyseenalaistamassa teorian toisesta ääripäästä, toimijuuden ja siihen liittyvien oikeuksien laajentamista yli lairajojen.

8 Keskusteluun voisi tietenkin ottaa mukaan myös sikiöt ja alkioit, mutta se hämmäntäisi suotta laajempaa kokonaiskuvaa, jota yritän luoda.

9 Ks. esim. Häyry 2016.

10 Ks. esim. Häyry & Häyry 1989; 1993.

11 Ks. esim. Häyry 2010; 2012.

12 Lähteeni tähän on akateemisessa julkaisemisessa paljon – ja ehkä turhaan – parjattu ja vältetty ”suullinen tiedonanto”. Kun esitin tämän kysymyksen Hallamalle hänen juhlaseminaarissaan, tekstissä oleva oli hänen vastauksensa. Kirjan (Hallamaa 2017) perusteella näyttäisi pikemminkin siltä, että muut eläimet kuin ihmiset jäävät tarkastelun ulkopuolelle, mutta tämä kuulemma johtui siitä, että ”piti rajoittaa alaa jotenkin tässä” (suullinen tiedonanto samassa yhteydessä). Palaan kysymykseen eläimistä kirjoitukseni loppupuolella.

lahjana, jonka annamme pyyteettömästi ja miettimättä sen saajan motiiveja. Ehkä tämä on liian pitkälle menevä tulkinta Hallamaan kannasta, mutta sen pitäisi jotenkin vastata kysymykseen siitä, kuinka epäluotettavaksi uskottuihin voi ja pitää luottaa.

Entä me-asenteen omaksuminen? Hallamaan mukaan vallankäyttäjien eli meidän kaikkien täytyy suhtautua ja suuntautua toistemme toimijuuteen ja tavoitteisiin omana päämääränämme, ei siis vain ajatellen, mitä etua meille voisi olla muiden tukemisesta tai auttamisesta. Tällainen näkemys on tietenkin haastettavissa. Egoisti sanoo, että meidän on huolehdittava vain tai ensisijaisesti itsestämme. Utilitaristi taas voisi esittää, että toisten etuja ei ole välttämätöntä omaksua omikseen, vaikka niitä pitääkin parhaalla mahdollisella tavalla edistää. Hallamaa väläyttää tässä yhteydessä Jeesus- ja Immanuel Kant-kortteja ja muistuttaa lukijaa kultaista säännöstä ja kategorisesta imperatiivista.

Näissä, kuten muissakin historiallisissa altruismien oikeutuksissa, on ongelmansa, joko itsessään tai haetun monenkeskisen vastavuoroisuuden kannalta. Utilitaristit ovat väittäneet, että muiden hyvän ajaminen on joko käsitteellisesti tai loogisesti velvollisuutemme, mutta tämä on useimmiten katsottu epätoivoiseksi yritykseksi oikeuttaa jotain, mitä ei voi oikeuttaa, kenties siksi, että kyseessä on jonkinlainen ”perimmäinen periaate”.¹³ Uskonnollisten tekstien antama ohjeistus kertoo ajatuksen laajasta levinneisyydestä, mutta ei sanele sen yksityiskohtaista tulkintaa. Kantin teoria taas on perustaltaan niin erilainen kuin Hallamaan, että sen vakavampi käyttö tuntuisi oudolta.¹⁴ Psykologisiin oikeutuksiin Hallamaa ei halua mennä (mikä on hyvä), ja vaikka hänen käyttämänsä Raimo Tuomelan toiminnan teoria selittää ilmiön mainiosti, se ei anna sille normatiivista oikeutusta.

Koska moraaliteorioiden ääri rajoilla hyvä tarina on useimmiten tärkeämpi kuin mikään aukottomaksi tarkoitettu todistus, tulkitsen itse asian seuraavasti. Kun asetutaan siihen tilaan, jossa perustava tavoitteemme on toimijuutemme vaaliminen ja jossa ymmärrämme tarvitsevamme yhteistyötä ja keskinäistä luottamusta, kysymys siitä, ketkä ovat ”me”, ei oikeastaan lainkaan herää. Tarkemmin ajateltuna ei ole ketään ”muita”, joiden päämääriin

meidän pitäisi jotenkin vastentahtoisesti suuntautua kuin omiimme. Olemme jo lähtökohtaisesti kaikki yhdessä, kaikki samassa toimijuuden verkossa, ja siksi päämäärämme ovat jo lähtökohtaisesti yhteisiä. Oikein ymmärrettyyn toimijuuteen kuuluu sisäänrakennettuna me-asenne eli moraalinen näkökulma.

Vielä voisi olla jäljellä epäilijöitä, joiden mielestä me kaikki olemme tietenkin yhtä toimijuuden yhteisöä, mutta on myös olemassa muita yhteisöjä, joiden asiat eivät samalla tavalla kuulu meille. Edellä sanottu takaisi siis heidän mielestään yhtäläisyyden ryhmän sisällä, mutta jättää kiistanalaiseksi yhtäläisyyden ryhmien välillä. Hallamaa tuomitsee jyrkästi nationalistisen ja vastaavan erottelun. Tämän tuomion perustana voidaan ehkä käyttää samaa me-logiikkaa kuin ylläkin. Ihmisten, toimijoiden, kesken ei ole ”heitä” ja ”meitä” vaan ainoastaan meitä. Toimijuus ei kysy kansallisuutta, asuinpaikkaa, sukupuolta, suuntautumista, ihonväriä tai puoluekantaa.

OIKEUDENMUKAISUUS

Kuusi lähestymistapaa oikeudenmukaisuuteen

Oikeudenmukaisuudella voidaan tarkoittaa monia erilaisia asioita. Kaikki ovat periaatteessa yksimielisiä siitä, että oikeudenmukaisuuden ytimessä ovat sellaiset asiat kuin tasa-arvo, yhdenvertaisuus, tasapuolisuus ja jokaisen päätösten vaikutuspiirissä olevan kuuleminen tai ottaminen huomioon. Tämän jälkeen alkaa kuitenkin erimielisyys. Kenen tasa-arvo ja yhdenvertaisuus? Minkälainen tasapuolisuus? Minkä suhteen? Miten ihmisiä pitäisi kuulla ja miten heidät pitäisi ottaa huomioon? Minkä suhteen arvioidaan päätösten vaikutuspiirissä oleminen? Vastaamalla tämänkaltaisiin kysymyksiin olemme tutkimusryhmässänne määritelleet kuusi erilaista lähestymistapaa, jotka erottuvat selvästi toisistaan taustaoletustensa ja normatiivisten johtopäätöstensä suhteen ja jotka hahmottelevat kuusi erilaista ideologiaa tai poliittista moraalialia. Näitä ovat libertarismi, sosialismi, utilitarismi, kommunitarismi, toimintakykyjen etiikka sekä tunnistamisen ja tunnustuksen etiikka.¹⁵

Libertarismin mukaan oikeudenmukaista on yksilön oikeuksien suojeleminen ja yksilön vastuun

korostaminen. Oikeuksista tärkeimpiä ovat oikeudet elämään, koskemattomuuteen, sopimusten tekemiseen ja yksityiseen omaisuuteen. Oikeudenloukkauksina pidetään vain toisten yksilöiden aktiivista ja vahingollista puuttumista näihin. Sillä, vallitseeko maailmassa tai yhteiskunnassa jokin rakenteellinen järjestely, joka ehkäisee ihmisten mahdollisuutta hyvään elämään, ei katsota olevan merkitystä. Jokainen on oman onnensa seppä, ja valtion tehtävänä on vain suojata kansalaisia toisten kansalaisten oikeudenloukkauksia vastaan. Ääriäkemysten mukaan valtiolle kuuluu vain armeijan, poliisin ja oikeuslaitoksen ylläpito. Kaikki muu – sosiaaliturva, koulutus, terveydenhuolto ja niin edelleen – on yksityisten sopimusten varassa, koska laajentaakseen toimintaansa niihin valtion olisi väkivalloin kerättävä kansalaisilta veroja ja näin puututtava heidän omistusoikeuteensa.¹⁶

Sosialismi on ideologisesti tämän vastakohta. Sen mukaan libertarismiin pönkittävä talous- ja yhteiskuntajärjestys, kapitalismi, on vienyt yksilöiltä – työn tekijöiltä – hallinnan omaan elämänsä ja aiheuttaa siksi uhan ihmisten todelliselle vapaudelle ja oikeuksille. Lievemman muotoilun mukaan ainakin huono-osaisten vastuullistaminen on lopetettava. Siihen ei ole perusteita, koska erilaisista historiallisista, kulttuurisista, perheen tuloihin ja asemaan liittyvistä, maantieteellisistä ja geneettisistä syistä yksilöt voivat päätyä sairaksi tai köyhiksi ilman omaa syytään.¹⁷ Siksi yhteisvastuu ja ihmisistä huolta pitävä hyvinvointivaltio on libertaristista ”yövärtijavaltiota” parempi vaihtoehto.¹⁸ Kun kantaa tästä jyrkennetään, päästään vallankumouksellisiin aatteisiin asti. Työtä tekevien proletaarien, jotka ovat nyt vieraantuneet työnsä tuloksista, itsestään ja muista ihmisistä, on tiedostettava itsensä luokkana ja käytävä sotaan kapitalisteja vastaan siinä toivossa, että joko työväen diktatuuri tai tulevaisuuden luokaton yhteiskunta vapauttaa heidät.

Utilitarismi opettaa, että jokaisen toimijan – yksilön, ryhmän, yhteisön ja vallanpitäjän – tulisi kaikilla valinnoillaan pyrkiä tasapuolisesti ja puolueettomasti edistämään mahdollisimman monen kanssatoimijansa onnellisuutta tai hyvää tai hyvinvointia. Edistettävä hyvä on traditiossa määritelty milloin subjektiiviseksi mielihyväksi ja tuskan vält-

tämiseksi, milloin objektiivisemmaksi terveydeksi tai tarpeentyydytykseksi.¹⁹ Joidenkin filosofien, mutta erityisesti taloustieteilijöiden, suosiossa on ollut rationaalisten preferenssien toteutuminen, jota voidaan heidän mielestään mitata hyvinkin objektiivisesti vertailuja varten.²⁰ Rationaalisia preferensseistämme ovat ne, jotka on valittu tietoisesti ja autonomisesti ottaen valintatilanteen olosuhteet järkevästi huomioon. Utilitarismin erityispiirre, jota Hallamaa kirjassaan toistuvasti kritisoi, on kaikkien perinteisten ja filosofisten arvojen ja normien välineellistäminen. Mitään oikeuksia ei suojata eikä velvollisuuksia oleteta vain niiden itsensä vuoksi. Mikäli ne edistävät puolueettomasti arvioiden mahdollisimman monen hyvinvointia, ne ovat kannatettavia, elleivät, ne voidaan hylätä. Aatteen oppi-isän Jeremy Benthamin mielestä esimerkiksi Ranskan vallankumouksessa ylistetyt luonnolliset oikeudet olivat, teoreettiselta kannalta, ”hölynöpyä puujaloilla”.²¹

Kommunitarismiin mukaan tällainen välineajattelu on moraalitonta ja vaarallista. Olemassaolomme perustan muodostaa eläminen historian aikana orgaanisesti kehittyneissä yhteisöissä, joiden tavat, perinteet ja kunkin asemaan liittyvät roolimallit antavat yhteistoiminnallemme ainoan

13 Häyry 1994; Häyry 2001.

14 Häyry 2005.

15 Häyry 2018a; Häyry 2018b.

16 Kannan moderni klassikko on Nozick 1974.

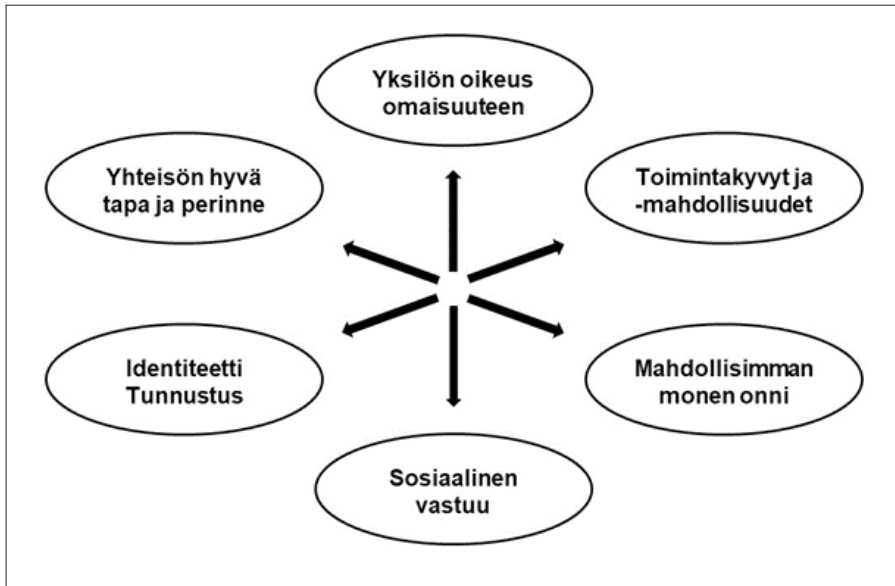
17 Uraauurtavia ”onniegalitaristisia” esityksiä tästä ovat Dworkin 1981a; 1981b; Cohen 1989. Näitä kritisoivia näkemyksiä on tutkimusryhmässämme esittänyt Johanna Ahola-Launonen: Ahola-Launonen 2015; 2016a; 2016b; 2019.

18 Ks. myös Häyry & Häyry 1990; Takala 2002.

19 Häyry 1994; Häyry 2001.

20 Harsanyi 1982.

21 Bentham 2002. Reformistina Bentham kyllä kannatti vastaavia oikeuksia kansalaisille, mutta hänen mielestään niiden piti olla utilitaristisiin laskelmiin perustuvia laillisia oikeuksia, joiden takaaajana on oikeudenmukainen valtio eikä luonto tai Jumala, kuten luonnollisten oikeuksien oppissa.

Kuvio 2. Lähestymistavat oikeudenmukaisuuteen

mahdollisen kehikon.²² Keskinäisen hyvän solidaarisuutemme pohja on siinä, että emme aina laskelmoi ja yritä hallita kaikkea, vaan tunnistamme ja tunnustamme sen, että elämässämme on ”annettu-ja” tai lahjana tulleita elementtejä, joihin emme voi vaikuttaa. Tämä saa meidät ymmärtämään sen, että olemme riippuvaisia toisistamme, mikä puolestaan saa meidät uskomaan keskinäisen avunannon voimaan. Opista on liberaalia demokratiaa myötäileviä tulkintoja,²³ mutta myös muunlaisia. Esimerkiksi nationalismin ja ksenofobian saa helposti mahtumaan malleihin, joissa korostetaan ”meidän” perinteisten tapojemme ja kulttuurimme paremmuutta muihin verrattuna.

Toimintakykyjen etiikka²⁴ arvostelee preferenssiutilitarismia, joka sen mukaan rohkaisee yksilöitä tekemään omaa kukoistustaan ehkäiseviä valintoja.²⁵ Päätös voi olla itse tehty ja olosuhteisiin nähden rationaalinen, mutta esimerkiksi alistavista perinteistä johtuen olosuhteet voivat sanella valinnan, jota yksilö ei toisenlaisessa tilanteessa tekisi.

Toimintakykyjen etiikan kannattajat sanovat, että silloin on kyseessä adaptiivinen, sopeutettu, preferenssi, jota ei tulisi pitää yksilön aitona päätöksenä. Esimerkiksi naisten valinnat voivat traditionaalisissa yhteisöissä olla tällä tavalla rajoitettuja – ”naisen ei sovi tehdä näin”. Silloin poliittisilla päätöksillä ja yhteiskunnallisilla valinnoilla pitäisi pyrkiä edistämään alistettujen, syrjittyjen ja väheksytyjen kykyä päästä parempaan asemaan. Siitä, millä kaavalla tätä tehdään, on toimintakykyetikkojen keskuudessa erimielisyyttä. Amartya Sen edustaa kantaa, jonka mukaan tarve toimintakykyjen kohentamiselle on joka paikassa erilainen, ja siksi se on määriteltävä kaikissa tilanteissa erikseen.²⁶ Martha Nussbaum puolestaan on luonut kymmenen kohdan luettelon tärkeimmistä edistettävistä toimintakyvyistä.²⁷ Näitä ovat 1) elämä, 2) terveys, 3) fyysinen koskemattomuus, 4) aistit, mielikuvitus ja ajattelu, 5) tunteet, 6) käytännöllinen järki, 7) yhteys muihin ihmisiin, 8) käsitys muista lajeista, 9) leikki sekä 10) oman ympäristön hallinta.²⁸

Tunnistamisen ja tunnustuksen etiikka on lähestymistavoista vaikein hahmottaa, osittain, koska se on tarkoitettu vaihtoehdoksi suosituille liberalistisille oikeudenmukaisuusteorioille ja siksi monet pitävät sitä kaiken ”oikeudenmukaisuuden” vastaisena.²⁹ Sen varhainen muotoilu oli Carol Gilliganin hoivaetiikka, jonka mukaan oikea moraalisuus liittyy huolenpitoon ja erityissuhteisiin ihmisten välillä enemmän kuin hyötylaskelmiin tai teorioihin oikeuksista ja velvollisuuksista.³⁰ Gilliganin päähuomio oli naisten moraalisessa kehityksessä. Lawrence Kohlberg oli poikien parissa tekemiensä tutkimustensa perusteella päätenyt siihen, että lasten moraalinen kehitys huipentuu erilaisten vaiheiden kautta hyöty- ja velvollisuusetiikkaan.³¹ Gilliganin oma tutkimus taas osoitti, että tyttöjen ja naisten kehitys kulkee pidemmälle ja päättyy hoivaan erityissuhteissa, ensisijaisena esimerkkinä äidin ja lapsen välinen suhde. Tälle erilaisuudelle hän vaati tunnistusta ja tunnustusta. Lähestymistapa oli siis jo alkujaan feministinen, ja samaan teoriaperheeseen kuuluvat nyttemmin muutkin positionaaliset opit, joiden lähtökohtina ovat esimerkiksi postkolonialismi, sukulaji tai eroottisemotionaalinen suuntautuminen.³² Yhteiskunnallisessa todellisuudessa puhutaan identiteettipolitiikasta.

Oikeudenmukaisuuden kartta ja kompassi

Lähestymistavat oikeudenmukaisuuteen on asetettu joidenkin tärkeiden reunaehtojen suhteen käsitteelliselle kartalle kuviossa 2.

Kartan pohjois-eteläakseli erottaa toisistaan perinteiset talousoikeistolaiset ja talousvasemmistolaiset näkökannat. Luoteen yhteisö- ja traditiopohjaiset, mahdollisesti nationalistiset opit muodostavat vastakohdan kaakon kosmopoliittisen kaikkien hyvinvointia tavoittelevan ajatusmaailman kanssa. Lounaassa erityisryhmien tunnustamista vaativa politiikka asettuu vaihtoehdoksi, vaikkakaan ei välttämättä jyrkäksi vastakohdaksi, koillisen kaikkien toimintakykyä ajavalle mallille. Teoreettisilta lähtökohdiltaan idän universalistiset teoriat eroavat jyrkästi lännen positionaalisista opeista. Universalistien mielestä kaikki toimijat ovat olennaisesti samanlaisia, samoin periaatteessa heidän oikeutensa, velvollisuutensa ja hyveensä. Positionalistien

mukaan toimijat ovat erilaisia, koska he ovat ensisijaisesti pienempien viiteryhmiensä jäseniä, eivät abstrakteja, atomistisia yksilöitä.

Kysymys siitä, mitä kuvion keskeltä löytyy, on moniselitteinen. Yksi mahdollisuus olisi paikantaa sinne oikeudenmukaisuuden ydinkäsitteet: tasarvo, yhdenvertaisuus, tasapuolisuus ja päätösten vaikutuspiirissä olevien huomioon ottaminen. Tätä vastaan soti kuitenkin se, että nämä keskeiset periaatteet on jo mallissa ”jalkautettu” nimettyihin kuuteen erityisteoriaan. Ne esittävät kukin oman tulkintansa ydinkäsitteistä ja niiden soveltamisesta. Toinen mahdollisuus olisi sijoittaa keskustaan jokin näennäissopimuksellinen kompromissimalli kuten John Rawlsin teoria oikeudenmukaisuudesta.³³ Tämä oli alkuperäinen ajatus mallia kehitet-

22 Yksi perusesitys tästä kannasta on Sandel 1982. Valaiseva tarkennus teknologian suhteen on Sandel 2007.

23 Esimerkiksi Sandelin tulkinta.

24 En tässä tee eroa toimintakykyjen ja toimintamahdollisuuksien välille. Moni käyttää suomeksi mieluummin toimintamahdollisuuksien käsitettä, mutta kun englanninkielinen alkutermin on ”capabilities”, ”kyvyt” tuntuu luontevammalta käännökseltä.

25 Myös toimintakykyjen etiikka vastustaa kommunitarismien perinnepohjaisia tulkintoja, koska juuri ne voivat oikeuttaa yksilöille eri roolit sukupuolensa ja sosiaaliryhmänsä mukaan ja näin ehkäistä heidän omalakisempaa kukoistustaan.

26 Sen 1992; 1999.

27 Nussbaum 2000; 2006; 2011.

28 Nussbaumien luettelo on hyvin kattava ja monisyinen, ja samalla niin vaikeaselkoinen, että sen käyttö voi olla vaativaa. Tässä suhteessa se muistuttaa uustomismin piiristä nousseita hyvien asioiden listoja, joiden tulkit-sijoiksi suositellaan eksplisiittisesti ”viisaita” – esim. Finnis 2011.

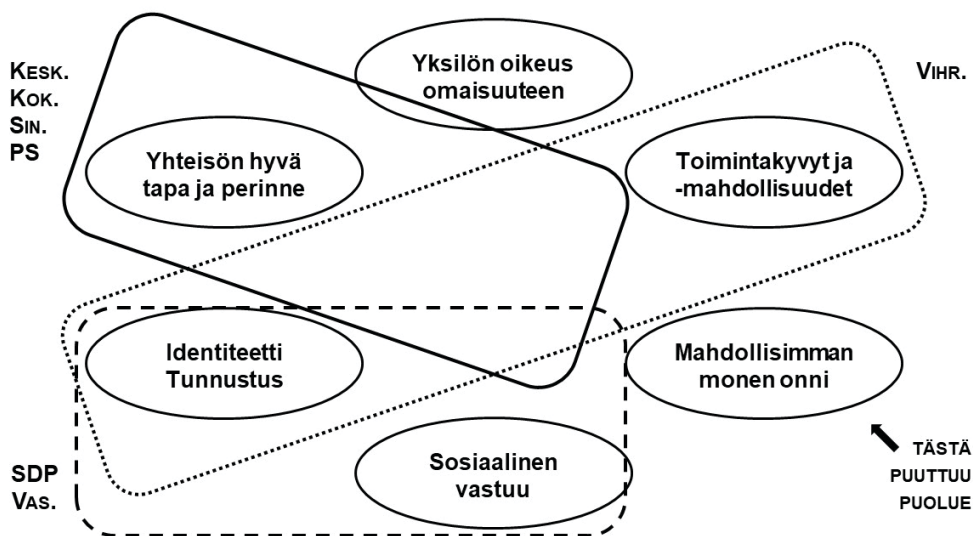
29 Tämä on totta myös kommunitarismista ja sosialismista. Viimeksi mainitun piirissä koko puhetta (porvarillisesta) ”oikeudenmukaisuudesta” voidaan itse asiassa pitää ideologisenä sumutuksena.

30 Gilligan 1982.

31 Kohlberg 1981.

32 Käytän itse keksimiäni ilmaisuja ”sukulaji” ja ”eroottis-emotionaalinen suuntautuminen”, koska olemassa olevat termit edelliselle – sukupuoli, biologinen sukupuoli, sosiaalinen sukupuoli – ovat kiistanalaisia ja koska jälkimmäisen kutsuminen seksuaaliseksi suuntautumiseksi vain toisintaa samat kiistat.

33 Rawls 1971; Rawls 1993.

Kuvio 3. Eräiden suomalaisten pääpuolueiden ideologiset sijainnit

täessä.³⁴ Tarkempi tutkimus on kuitenkin osoittanut, että Rawlsin hakeutuminen kohti kartan pohjoispuoliskoa estää häntä nousemasta kaikkien kiistojen suvereeniksi ratkaisijaksi. Hän voisi kyllä jakaa keskustan esimerkiksi Jürgen Habermasin kanssa, jonka teoria kommunikatiivisesta toiminnasta ja herruudettomasta keskustelusta voisi sijoittaa Rawlsin ja sosialismin välimaastoon.³⁵ Joka tapauksessa on selvää, että käytännön poliittiset ratkaisut pyrkivät demokraattisissa yhteiskunnissa tavalla tai toisella asettumaan jonnekin teoreettisten ääripäiden väliin.

YHDESSÄ TOIMIMISEN ETIIKKA OIKEUDENMUKAISUUDEN KARTALLA

Sormiharjoitus: Suomen puolueet

Oikeudenmukaisuuden kartan soveltamista voidaan valottaa sijoittamalla sille Suomen selkein erottuvat poliittiset puolueet.³⁶ Periaatteena on pai-

kantaa kukin puolue sille alueelle, jota sen on vähiten syytä vastustaa tai hylkiä. Jos puolue kannattaa pitkälle vietyä kapitalismia – jota hämmäntävästi kutsutaan ”vapaaksi markkinataloudeksi” – se ei voi olla kuviossa kovin alhaalla. Vastaavasti sosialistiset ja sosialismiin assosioituvat puolueet eivät voi kasvattaa aluettaan kovin ylös. Ryhmän ensisijaisuuteen uskovat positionalistit eivät voi ajautua liikaa kuvion oikeaa reunaa kohti eikä yksilöiden samanlaisuuteen vetoavalle universalistille ole tilaa kuvion vasemmalla puolella. Nämä jaottelut perustuvat siis ideologiaan tai poliittiseen moraalii – edunvalvontasyistä poliittiset puolueet voivat hyvinkin yksittäisissä asioissa liikkua vapaammin toistensa alueilla. Selvimmin erottuvien puolueiden ideologiset paikat kartalla on esitetty kuviossa 3.

Koska kaikki puolueet ajavat ensisijaisesti oman ryhmänsä etua, mahdollisimman monen onni tai hyvinvointi ei, ajoittaisesta sen suuntaisesta retorikasta huolimatta, kuulu minkään niistä aidolle asia-

listalle. Siksi kuvion oikeasta alakulmasta puuttuu puolue, kuten olen muualla tiedettä popularisovissa puheenvuoroissani tuonut esiin.³⁷ Ehkä näin tulee olla, ja tätä näkökulmaa varten pitäisi olla riippumaton valvontavirasto tai virkakunta.

Vuonna 2015 aloittanut hallituskoalitio – Suomen Keskusta (Kesk.), Kansallinen Kokoomus (Kok.), Sininen tulevaisuus (Sin.) ja alun perin Perussuomalaiset (PS) – sijoittuu kuvion vasempaan yläreunaan (yhtenäisellä viivalla piirretty neliö). Nämä puolueet hylkivät yhteiskunnallisen vastuun sosialismilta haiskahtavia ilmenemismuotoja, identiteettipolitiikkaa ja toimintakykyjen etiikkaa sikäli kuin se vaatii suurisuuntaisia globaaleja toimia sorrettujen voimaannuttamiseksi. Ne kosiskelevat puolueistamme eniten kapitalismia, joskin kartan yläreunaan yritetään aika ajoin perustaa niitäkin ”markkinaystäväellisempiä” – mutta toistaiseksi lyhytikäisiä – poliittisia liikkeitä. Ne edustavat samoin muita enemmän niin sanottuja perinteisiä arvoja: isänmaata, kotia, uskontoa ja niin edelleen.

Suomen Sosialidemokraattinen Puolue (SDP) ja Vasemmistoliitto (Vas.) kuuluvat historiallisesti kartan alareunaan edustamaan työläisiä ja heidän oikeuttaan osallistua tuotantovälineiden ja tuotantomuotojen hallintaan. Tämä on kuitenkin jo jonkin aikaa koettu vanhanaikaiseksi, ja puolueet ovatkin osittain laajentaneet reviiiriään identiteettipolitiikan suuntaan (katkoviivalla kuvattu alue). Positionaalisuuden tai ryhmäsuuntautumisen voima yli sisällön, eli sen mihin ryhmään kuulutaan, näkyy vaalikäyttäytymisessä niin, että äänestäjät liikkuvat ällistyttävän sujuvasti vasemmistopuolueiden ja äärioikeistolaisiksi katsottujen liikkeiden välillä. Periaatteessa kuitenkin sosiaalidemokraatit ja muu vasemmisto vierastavat nationalismia, samoin kuin kapitalismia, joka niiden mukaan sortaa työläisiä, toimintamahdollisuusajattelua, joka voi johtaa huono-osaisten syyllistämiseen, ja utilitarismia, joka koetaan katteettomaksi tehokkuuspuheeksi.

Hallamaan teorian kannalta kiinnostavinta aluetta pitää hallussaan Vihreä liitto (Vihr.), joka levittäytyy sujuvasti positionalismista universalismiin ja (ehkä) kapitalismista sosialismiin (pisteviivalla erotettu lohko). Puolue hylkii kansallisuuspuhetta ja utilitarismin laskelmointia eikä

suostu samastumaan yksinomaisesti kumpaankaan talousnäkemykseen kuvion ylä-ala-akselilla. Jäljelle jäävä alue on jännitteinen, mutta sille puolue tuntuu asettuvan. Punavihreät korostavat identiteettipolitiikkaa ja sinivihreät haluavat innovaatioiden ajamaa tulevaisuutta, jossa kaikkien mahdollisuudet itsenäiseen toimintaan ja valintoihin on taattu. Jostain syystä nämä teoriassa ristiriitaiset kannat mahtuvat samaan poliittiseen liikkeeseen. Syynä voi olla feminismi, josta on vähitellen tullut yksi puolueen kantavista voimista, vaikka sen alku olikin ympäristöliikkeessä. Toimintakykyjen etiikka on yhteensopiva tasa-arvofeminismin kanssa ja identiteettipolitiikan ytimessä on pidemmälle menevä, radikaalimpi feminismi.

Missä on monenkeskisen vastavuoroisuuden paikka kartalla?

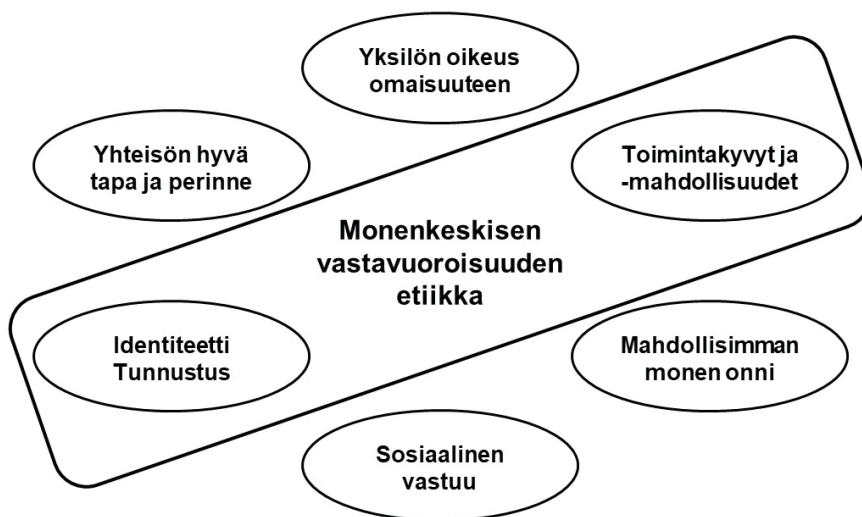
Kuten kirjoituksen johdannossa sanoin, uskoakseni Hallamaan yhteistoiminnan malli, monenkeskisen vastavuoroisuuden etiikka, jakaa keskeisiä piirteitä Nussbaumin toimintakyklähestymistavan kanssa, mutta suuntautuu, samoin kuin Nussbaum teoreettikkona ja vihreät puolueena, myös tunnistamisen, tunnustuksen, erityissuhteiden ja hoivan ihantei-

34 Häyry 2018a; Häyry 2018b.

35 Habermas 1984–1987; Habermas 1990; Habermas 1993.

36 Tämä oli mallin ensimmäinen sovellus. Se lähti liikkeelle siitä havainnosta, että tavanomaiset kahden muuttujan kartat (talousliberaali–talouskonservatiivi ja arvoliberaali–arvokonservatiivi) eivät erottele puolueita tyydyttävästi toisistaan – suurin osa niistä pakkautuu samaan nippuun lähelle keskustaa. Näin ainakin, mikäli mittarina käytetään vaaleissa ehdokkaina olevien vaalikonevastauksia – mikä voi olla ongelmallista, koska näillä vastauksilla pyritään miellyttämään mahdollisimman laajaa äänestäjäkuntaa.

37 Häyry 2018c; myös Kalle Haatasen YLE1-haastattelu ”Oikeudenmukaisuuden ongelmat” 20.4. 2018 – kuunneltavissa YLE Areenassa: <https://areena.yle.fi/1-4377529>

Kuvio 4. Monenkeskinen vastavuoroisuus oikeudenmukaisuuden kartalla

siin. Hallamaan opin paikka kartalla on kuvattu kaaviossa 4.

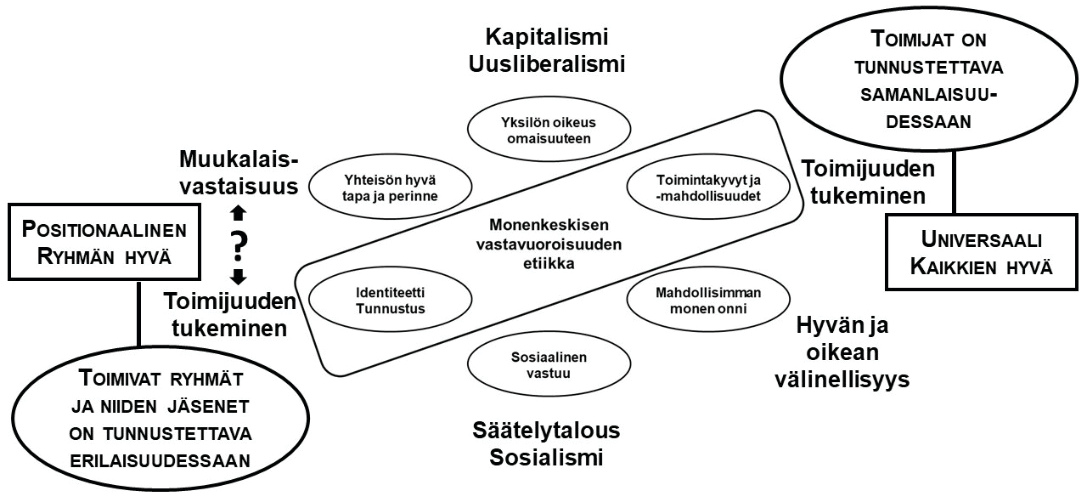
Hallamaan mukaan tärkein tavoitteemme intentionaalisina, ymmärryksellä varustettuina ja ainakin jossain määrin tavoitteitamme saavuttavina toimijoina on vaalia toimijuuttamme. Nussbaumin teoria kymmenestä perustavasta toimintakyvystä näyttää tukevan tätä tavoitetta saumattomasti, ainakin mikäli hänen luettelonsa katsotaan pääosiltaan oikeaksi. Ryhmäidentiteettien tunnistaminen ja tunnustaminen ovat varmasti myös tärkeitä askelia kohti toimijuuden tukemista yhteistyön, keskinäisen luottamuksen ja moraalisen näkökulmasta lähtevän oikean vallankäytön kautta.

Hallamaa mainitsee kirjassaan Nussbaumin vain kerran ja silloinkin epäsuorasti, resurssivallan yhteydessä.³⁸ Ei olekaan syytä olettaa mitään yksityiskohtaisempaa teoreettista linkkiä heidän kantojensa välille. Nussbaum lähestyy kohdettaan, alun perin kehitysyhteistyötä kolmannen maailman maissa, omasta aristotelismista ja rawlsilaista liberaalialegalitarismista yhdistelevästä kulmastaan, ja Hallamaa omasta toiminnan teoriasta ja kultaisen säännön muodollista tulkintaa hyödyntävästä viitekehuksesta-

tään. Samankaltaisuus on kuitenkin olemassa universalismin hyväksynnässä ja uusliberalismin sekä utilitarismin pitämisessä käsivarrenmitan päässä.

Identiteettipolitiikasta Hallamaalla sen sijaan on paljon ja myönteistä sanottavaa.³⁹ Kirjan loppupuolella, teorian jo oikeastaan tultua valmiiksi, hän marssittaa esiin Charles Taylorin⁴⁰ ja Axel Honnethin⁴¹ hyväksyvän tunnustuksen käsitteen ja lähtee siitä kerimään vyyhteä, jonka avulla positionaalisesta yksittäisten identiteettien huomioimisesta voidaan edetä universaaliin monenkeskiseen vastavuoroisuuteen. Tarina alkaa lupaavasti hegeliläisellä ajatuksella vastavuoroisesta tunnustamisesta sekä isännän ja rengin suhteesta ja jatkuu sitten, samoin lupaavasti, intersubjektiivisuuden, kunnioituksen, rakkauden, annettujen ja omaksettujen identiteettien ja vastaidentiteettien kautta identiteettikamppailuun, jossa syrjäytetyt ryhmät pyrkivät tekemään itsensä näkyviksi ja saamaan itselleen kuuluvan aseman yhteiskunnassa.

Koska pelkkä tunnustus ryhmän jäsenenä ei Hallamaan mukaan kuitenkaan riitä universaalien monenkeskisen vastavuoroisuuden toteutumiseen,⁴² hän vaihtaa tässä vaiheessa sanastoa ja ryhtyy vaati-

Kuvio 5. Monekeskinen vastavuoroisuus ja muut teoriat

maan persoonan, ihmisen omana itsenään, sellaisena kuin hän voi olla, tunnustamista.⁴³ Käsittelee etenee sitten kantilaiseen persoonuuden itseisarvoon,⁴⁴ ja seuraavana askeleena esiin tuodaan Habermasin diskurssietiikka.⁴⁵ Hallamaa näyttää päätyvän siihen, että totuus löytyy sittenkin jonkinlaisen dialektistyyppisen puntaroinnin jälkeen kuvion keskivaiheilta. Ainakin vastakkaisasetteluista voimansa ammentava positionaalinen identiteettipolitiikka tuntuu tulevan melko kesytetyksi.

Monekeskinen vastavuoroisuus ja muut oikeudenmukaisuusteoriat

Hallamaan monenkeskisen vastavuoroisuuden etiikka näyttää sulkevan ulkopuolelleen kolme tai neljä oikeudenmukaisuuden mallia, vaikka hän oman ilmoituksensa mukaan pyrkiikin mahdollisimman laajaan inklusiivisuuteen.⁴⁶ Kuvio 5 esittää tilanteen kaavamaisesti.

Kuvion pohjois-etelälottuvuuden suhteen on vaikea sanoa mitään definiitivistä, sillä akseli kapitalismin ja sosialismin välillä perustuu paljolti paitsi normatiivisiin kantoihin myös tulkintoihin siitä, millainen maailma tai yhteiskunta on, eikä

Hallamaa suoranaisesti käsittelee näitä kysymyksiä kilpailevien talousjärjestelmien kannalta. Kantojen edustajat voisivat kuitenkin arvostella monenkeskisen vastavuoroisuuden etiikkaa omista lähtökohdistaan. Ylhäällä libertaristi sanoisi, että hyvästä individualistisesta ihmiskuvastaan huolimatta yhteistoiminnan etiikka korostaa liikaa altruismia ja muiden päämäärien omaksumista. Opim mukaan yksilöiden itsekäs eduntavoittelu johtaa markkinoiden näkymättömän käden avustamana kaikkien suurimpaan mahdolliseen hyvinvointiin. Alhaalla ainakin taistelutahtoisen sosialisti sanoisi, että

38 Hallamaa 2017, 294 viite 1.

39 Hallamaa 2017, 266–284.

40 Ks. esim. Taylor 1995, 225–256. Hallamaa ei mainitse lähdeään Taylorin työhön.

41 Honneth 1995.

42 Hallamaa 2017, 272–273.

43 Hallamaa 2017, 273.

44 Hallamaa 2017, 276–277.

45 Hallamaa 2017, 277.

46 Suullinen tiedonanto – vastaus puheeseeni juhlaseminaarissa.

Hallamaan eetos on ihailtava mutta keinovalikoima väärä. Eri luokat eivät voi kohdata toisiaan keskinäisessä tunnustuksessa muutoin kuin konfliktin kautta. Vastaukset näihin ovat kuitenkin ilmeisiä. Näkymätön käsi on klassisen liberalismiin myytti, jonka varaan ei voi rakentaa kunnollista käsitteellistä kritiikkiä. Pehmeää keinovalikoimaa taas voi puolustaa ainakin sillä, että väkivaltaisia ratkaisuja on monta kertaa kokeiltu huonolla menestyksellä.

Kuvion kommunitaristisen luoteiskulman suhteen Hallamaan tekstissä voi aistia kahdenlaista ilmaa. Toisaalta yhteisöllisyys ja keskinäinen solidaarisuus ovat hänen teoriansa kannalta keskeisiä asioita, toisaalta nationalismi ja ksenofobia saavat häneltä selvän tuomion.⁴⁷ Koska kommunitarismi on identiteettipolitiikan tavoin positionaalista, sen tuominen universalistiselle puolelle ei tarkasti ottaen ole teoreettisesti mahdollista. Jos rooli ryhmän jäsenenä määrittelee yksilön, kuten kommunitarismi ja identiteettipolitiikka sanelevat, kaikille yhteinen ihmisyyys, kantilainen persoonuus, ei voi yhtä aikaa määritellä häntä. Kuitenkin jälkimmäistä tarvittaisiin monenkeskiseen vastavuoroisuuden etiikkaan.

Tilannetta mutkistaa edelleen se, että Hallamaa käyttää hyvin kommunitaristisia ilmaisuja tuomittaessaan utilitarismin.⁴⁸ Laskelmointi, välineellisyys ja panos–tuotos-ajattelu eivät luo hyvää perustaa eettiselle yhteistoiminnalle. Tämä johtuu siitä, että näiden avulla voidaan saavuttaa korkeintaan suunniteltu lopputulos, kun taas oikealla moraalisuudella päästään pidemmälle. Me-asenteen mahdollistama luottamuksellinen keskinäinen vastavuoroisuus tuottaa Hallamaan mukaan ei-laskelmoivana yllätyksiä, jotain oman hallintamme ulkopuolista, jotain, joka tekee elämästä kukoistavampaa ja rikkaampaa kuin olisimme itse voineet kuvitella tai suunnitella. Äänenpainot tässä muistuttavat läheisesti liberaalien kommunitaristien puhetta ”annetusta” tai ”lahjoitetusta” elementistä elämässämme.

Lopuksi kommentoin vielä kysymystä, ketkä tai mitkä kuuluvat toimijuuden piiriin. Utilitaristien keskuudessa on Jeremy Benthamista lähtien uskottu, että kaikkia tuntevia eläimiä, ei vain ihmisiä, pitäisi kohdella tasa-arvoisina.⁴⁹ Perusteluna tasa-arvolle esitetään yhtäläistä kykyä tuntea mielihyvää

ja kipua. Ihmisille ei saa aiheuttaa tarpeetonta kipua, ja sama sääntö ulottuu myös, lajista riippumatta, kaikkiin muihin olioihin, joilla on samanlaisia kokemuksia – simpansseihin, valaisiin, sikoihin, koiiriin, kaloihin ja niin edelleen. Hallamaan ajatus toimijoista lahjojen saajina ja antajina sallisi samanlaisen laajennuksen. Monet eläimet – ehkä jopa kaikki – ovat ihmisten kanssa keskinäisessä vuorovaikutuksessa ja riippuvuussuhteissa, joten ne voisivat hyvin kuulua toimijoiden joukkoon Hallamaan määrittelemässä laajassa mielessä. Johonkin ne hänen mukaansa kuuluvatkin,⁵⁰ eivät kuitenkaan monenkeskisen vastavuoroisuuden piiriin. Se edellyttäisi hänen mielestään sitä, että eläimet olisivat ihmisten kanssa vertaisia ja ”perustavasti samassa asemassa” niin, että ”kaikki, mikä koskee inhimillistä toimijuutta, koskee toiminnan luoman suhteen kumpaakin osapuolta.”⁵¹ Hänen johtopäätöksensä tästä on, että ”eläinetiikka, jonka mukaan eläimiä pidetään moraalisin toimijoina, ei voi perustua vastavuoroisuudelle.” Mutta, sanoisi sinnikäs eläinetiikka, vastavuoroisuushan on lahjojen saamista ja antamista, ja eläimet voivat saada ja antaa lahjoja samassa mielessä kuin jotkut ihmisetkin. Jos ne luetaan itseisarvoisen persoonuuden tai muun merkittävän toimijuuden ulkopuolelle, voiko kysymys olla muusta kuin erikseen perustelemattomasta lajisyrjinnästä? Ehkä Hallamaa löytää vielä aikaa vastata sinnikkään eläinetiikan kysymykseen, jotta hänen teoriansa suhde ei-inhimillisiin elintove-reihimme selkiytyy.⁵²

Matti Häyry, filosofian professori, Aalto-yliopisto
matti.hayry@aalto.fi

47 Hallamaa 2017, 284.

48 Hallamaa 2017, 283–284.

49 Bentham 1982, 283, alahuomautus b; Häyry 2000.

50 Suullinen tiedonanto – vastaus puheeseeni juhlaseminaarissa.

51 Hallamaa 2017, 89.

52 Esitin tämän kirjoituksen ajatuksia Jaana Hallamaan juhlaseminaarissa ”Kuinka ihmiseksi tullaan” 5.6. 2018. Kiitos kutsusta seminaarin järjestäjille. Tutkimustani ovat taloudellisesti tukeneet Suomen Akatemia (SA 307467) sekä Maa- ja metsätalousministeriö (MMM 248774), joille samoin kiitos.

KIRJALLISUUS

Ahola-Launonen, Johanna

2015 ”The Evolving Idea of Social Responsibility in Bioethics: A Welcome Trend.” *Cambridge Quarterly of Healthcare Ethics* 24:2, 204–213.

2016a ”Humanity and Social Responsibility, Solidarity and Social Rights”. *Cambridge Quarterly of Healthcare Ethics* 25:2, 176–185.

2016b ”Social Responsibility and Healthcare in Finland: The Luck Egalitarian Challenge to Scandinavian Welfare Ideals”. *Cambridge Quarterly of Healthcare Ethics* 25:3, 448–465.

2019 ”If Solidarity Is the Answer, What Was the Question? ’Thick’ and ’Thin’ Solidarity and Embedded Conceptions of Individual Responsibility”. *Solidarity in Open Societies*. Ed. Jakob Schäuble. Dordrecht: Springer, forthcoming.

Bentham, Jeremy

1982 [1789] *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation*. Ed. J. H. Burns & H. L. A. Hart. London: Methuen.

2002 *Rights, Representation, and Reform: Nonsense upon Stilts and Other Writings on the French Revolution*. Toim. P. Schofield & C. Pease-Watkin & C. Blamires. The Collected Works of Jeremy Bentham. Oxford: Oxford University Press, 317–401.

Cohen, Gerald

1989 ”On the Currency of Egalitarian Justice”. *Ethics* 99:4, 906–944.

Dworkin, Ronald

1981a ”What Is Equality? Part 1: Equality of Welfare”. *Philosophy and Public Affairs* 10:3, 185–246.

1981b ”What Is Equality? Part 2: Equality of Resources”. *Philosophy and Public Affairs* 10:4, 283–345.

Finnis, John

2011 *Natural Law and Natural Rights*. Oxford: Oxford University Press.

Gilligan, Carol

1982 *In a Different Voice: Psychological Theory and Women’s Development*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Habermas, Jürgen

1984–1987 *The Theory of Communicative Action 1–2*. Transl. T. McCarthy. Cambridge: Polity Press.

1990 *Moral Consciousness and Communicative Action*. Transl. C. Lenhardt & S. Weber Nicholsen. Cambridge, MA: MIT Press.

1993 *Justification and Application: Remarks on Discourse Ethics*. Transl. C. Cronin. Cambridge: Polity Press.

Hallamaa, Jaana

1994 *The Prisms of Personhood: The Concept of a Person in Contemporary Anglo-American Ethics*. Schriften der Luther-Agricola-Gesellschaft 33. Helsinki: Luther-Agricola-Society.

2017 *Yhdessä toimimisen etiikka*. Helsinki: Gaudeamus.

Harsanyi, John

1982 ”Morality and the Theory of Rational Behavior. *Utilitarianism and Beyond*. Ed. A. Sen & B. Williams. Cambridge: Cambridge University Press, 39–62.

Honneth, Axel

1995 *The Struggle for Recognition: The Moral Grammar of Social Conflicts*. Transl. J. Anderson. Cambridge: Polity Press.

Häyry, Heta & Häyry, Matti

1989 ”Ihmisten ja muiden eläinten oikeuksista”. *Eläin ihmisten maailmassa*. Toim. H. Häyry & H. Tengvall & L. Vilkkä. Helsinki: Gaudeamus, 15–29.

1993 ”Who’s Like Us?”. *The Great Ape Project – Equality beyond humanity*. Ed. P. Cavalieri & P. Singer. Lontoo: Fourth Estate, 173–182.

Häyry, Matti

1994 *Liberal Utilitarianism and Applied Ethics*. Lontoo: Routledge.

2000 ”Eläinten vallankumous? Jeremy Bentham vastaan muu maailma”. *niin & näin* 3/2000, 14–17.

2001 *Mahdollisimman monen onnellisuus: Utilitarismin historia, teoria ja sovellukset*. Helsinki: WSOY.

2005 ”The Tension between Self-governance and Absolute Inner Worth in Kant’s Moral Philosophy”. *Journal of Medical Ethics* 31: 11, 645–647.

2010 *Rationality and the Genetic Challenge: Making People Better?* Cambridge: Cambridge University Press.

2012 *Ihminen 2.0: Geneettisen valikoinnin ja parantelun eettiset kysymykset*. Helsinki: Gaudeamus.

2016 ”Discursive Humanity as a Transcendental Basis for Cognitive-(dis)ability Ethics and Policies”. *Cambridge Quarterly of Healthcare Ethics* 25:2, 262–271.

2018a ”Doctrines and Dimensions of Justice: Their Historical Backgrounds and Ideological Underpinnings”. *Cambridge Quarterly of Healthcare Ethics* 27:2, 188–216.

- 2018b ”Sopimuksellinen oikeudenmukaisuus ja sen vaihtoehdot”. *Oikeudenmukaisuuden ongelma*. Toim. M. Häyry & T. Takala & J. Ahola-Launonen. Helsinki: Gaudeamus, 208–221.
- 2018c ”Mikään puolue ei aja kaikkien hyvinvointia”. *Helsingin Sanomat* 19.5., A 5.
- Häyry, Matti & Häyry, Heta
1990 ”Health Care as a Right, Fairness and Medical Resources”. *Bioethics* 4:1, 1–21.
- Häyry, Matti & Takala, Tuija
2018 ”Paternalismi ja pakottaminen”. *Yhteiskuntafilosofia*. Toim. J. Räikkä. Kuopio: UNIPress, 69–82.
- Kant, Immanuel
1994 *Grounding for the Metaphysics of Morals [Grundlegung zur Metaphysik der Sitten, 1785]*. Transl. J. W. Ellington. Ethical Philosophy. Indianapolis, IN: Hackett.
- Kohlberg, Lawrence
1981 *Essays on Moral Development 1. The Philosophy of Moral Development: Moral Stages and the Idea of Justice*. San Francisco, CA: Harper & Row.
- Nozick, Robert
1974 *Anarchy, State, and Utopia*. Oxford: Blackwell.
- Nussbaum, Martha
2000 *Women and Human Development*. Cambridge: Cambridge University Press.
2006 *Frontiers of Justice: Disability, Nationality, Species Membership*. Cambridge, MA: The Belknap Press of Harvard University Press.
2011 *Creating Capabilities: The Human Development Approach*. Cambridge, MA: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Rawls, John
1971 *A Theory of Justice*. Cambridge, MA: The Belknap Press of Harvard University Press.
1993 *Political Liberalism*. New York: Columbia University Press.
- Saarinen, Risto
2017 *Oppi luottamuksesta*. Helsinki: Gaudeamus.
- Sandel, Michael
1982 *Liberalism and the Limits of Justice*. Cambridge: Cambridge University Press.
2007 *The Case against Perfection: Ethics in the Age of Genetic Engineering*. Cambridge, MA: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Sen, Amartya
1992 *Inequality Reexamined*. Oxford: Oxford University Press.
2009 *The Idea of Justice*. London: Allen Lane & Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Takala, Tuija
2002 ”Justice for All? The Scandinavian Approach”. *Medicine and Social Justice*. Ed. R. Rhodes & M. P. Battin & A. Silvers. New York: Oxford University Press, 183–190.
- Taylor, Charles
1995 *Philosophical Arguments*. Cambridge, MA: Harvard University Press.